

МАРИЈА ОРБОВИЋ
Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис“, Чачак

СВЕДОЧАНСТВО ТРАЈАЊА

Чедомир Вишњић: СРБИ У ХРВАТСКОЈ 1918-1941, анотирана библиографија,
Загреб, Српско културно друштво Просвјета, 2000.

Не среће се често анотирана библиографија¹ која, упркос ставу неких теоретичара да напомене непотребно оптерећују основни текст, својом информативношћу доприноси њеној већој употребној вредности, а тежином израде пред аутора поставља веће захтеве.

Једна од ретко документованих, од прве до последње библиографске јединице приближене читаоцу објашњењем у правој мери, ни кратким ни гломазним, рађена уз велики труд, али и љубав, је библиографија Чедомира Вишњића² о животу Срба у Хрватској у периоду између два светска рата забележеном у књигама и периодици тога времена. Руковођен жељом да се што боље сачувају трагови живота српског народа у наметнутим неправедним условима, аутор је направио библиографију која белешкама испод сваке јединице не само да их боље објашњава, већ и подстиче радозналост читаоца да се заинтересује за њих. О својим разлозима за такав поступак у предговору Вишњић каже: “Та заједничка околност је чињеница, да велика већина свих тих добротворних задруга, штедионица, пјевачких друштава, занатлијских задруга, дилетантских дружина, нема готово никакву архиву и да су кратке новинске биљешке данас једини траг њиховог постојања и њихове улоге у свијету који је темељито уништен. Због тога, а и због мале вјероватноће да би сува библиографска биљешка било кога потакла на тражење новинске нотице о прослави православне Нове године у Осијеку, или Светосавској бесједи у неком селу, одлучили смо се на исписивање основних и карактеристичних података о таквим догађајима.” Осим тога овим аотацијама, иако је знатно повећан обим основног рада, постигнута је већа пластичност и занимљивост текста.

Као извори за ову библиографију, осим већ познатих библиографија српске књиге за овај период, послужило је и 237 календара, аламанаха, часописа, годишњака и листова, који су излазили у Београду, Загребу, Новом Саду, Осијеку, Карловцу, Суботици, Скопљу, Цетињу, Сарајеву, Сплиту, Шибенику, Вуковару и другим местима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1941. године, уз

---

¹ О малобројности анотираних библиографија код нас сведочи и податак из Узајамне библиографско-каталожке базе података COBIB.SR, где тренутно постоји 108 записа од којих је са српског подручја 6, са хрватског 17, а сви остали су на страним језицима, највише на руском, мађарском, немачком или бугарском.

² Чедомир Вишњић рођен је 1960. у Огулину. После гимнзије завршио је Факултет политичких наука у Загребу. Од 1991. активно учествује у раду Српског културног друштва Просвјета, чији је и председник од 2003. године. Уредник је часописа “Љетопис”, а повремено уређује и друга издања СКДП. Осим прилога у периодици објавио је књиге: “Кордунашки процес” (1997), “Срби у Хрватској 1918-1941, анотирана библиографија (2000)” и “Партизанско љетовање : Хрвати и Срби 1945-1950” (2003).

напомену да у грађу за ову библиографију нису ушли прилози из београдских, загребачких и сарајевских дневних листова.

Библиографију чине 5324 јединице које су систематизоване у четири области: *Политика*, *Култура*, *Црква* и *Економија*. Прве три одликују се занимљивим груписањем библиографских јединица у два нивоа. Први, под називом *хроника* је у ствари хронолошки низ који почиње 1. јануара 1918. и завршава неким датумом 1941. представља библиографски попис актуелних догађаја у датој области (као нека врста текуће библиографије), а други назван *хисторија*, условно речено, ретроспективан је, јер, иако окупља текстове из задатог периода они својом садржином сведоче о догађајима из прошлости и дати су по абecedном реду. Овим начином рада постигнуто је да је у свакој области представљена прво садашњост, а затим све оно што јој је претходило у прошлости. Изузетак је *Култура* која поред ове поделе садржи и попис књижевних дела и њихових приказа као посебну целину.

Највећи део библиографије, *Политику*, чине 2537 библиографских јединица (2183 *хроника* и 354 *хисторија*), које говоре о политичком животу Срба у Хрватској, који никада, није био срећан. Из анотација се може видети да се у овом периоду (од 1. јануара 1918) пошло од идеје југословенства истакнуте подједнако у насловима, као и у тексту, на пример: “Један циљ - једна политика”, “Народ Хрвата, Срба и Словенаца јест под три имена један те исти народ”, или “Нијесмо браћа него једно”, да би се убрзо тај период привидног мира прекинуо и почели се појављивати све чешће чланци у којима је доминирала нетрпељивост Хрвата према заједничкој држави и уопште, према Србима. Забележена су и колебања у оцени каква држава треба да буде “парламентарна држава или федерација : Овакво уређење наше државе могу заговарати само они, који су препаметни, да траже потпуно самосталну и суверену хрватску републику од три жупаније, а премало паметни, да заговарају једну чврсту и јаку Југославију, која једина може да осигура сретнију будућност читавом нашем народу.” У “Српском колу” 1921. је објављено да “појаве, као што их новине јављају из Далмације, да су клерикалци викали “доле држава” и певали хабзбуршку химну “Боже живи” треба угушити најоштријим средствима.” Поводом доношења устава 1921. у загребачкој “Слободној трибуни” пише: “Међу онима који су гласали за устав има знатан број српских екстремиста, за које је устав питање побједе. Хрватски екстремисти не презају од корака, који више значе отпор држави него отпор против устава. У средини међу ова два екстрема стоје они који гласају против овог устава, али остају вјерни јединству народном и југословенској мисли. Они представљају будућност и срећивање отаџбине.” О отвореној мржњи према Србима пише “Држава” 1924. године: “Прислушните срцу овога Сплита, некад поносног југословенског жаришта, пак ћете видјети колико се је ту безумне и гријешне мржње накупило противу Србина и српскога имена уопће...”

Читајући ове кратке изводе из пописаних текстова, читалац може схватити сву трагику српског народа која је постајала све драматичнија као је време одмицало, тако да је кулминирала 1941. године, како пише “Пролетер”: “Хрватска је распарчана и осрамоћена. Империјалистички разбојници наметнуше хрватском народу своје слуге за господаре... Одкако су ови нељуди зајашили на власт, учинили су већ нечувене злочине. Према Србима, Жидовима и осталима води се дивљачка хајка по читавој земљи докле досеже њихова власт. Никад хрватски народ није видео таквих злочина као што их је учинила у року од непуна два мјесеца ова шака хрватских издајица.”

Аутори са највише прилога у овом делу библиографије су: Нико Бартуловић, књижевник (уједно је и аутор највећег броја прилога (111) у укупној библиографији),

Стеван Галогожа, књижевник, Сава Н. Косановић, Бранко Машић, Светозар, Адам Прибићевић, Милан Прибићевић, Милош Радека и Већеслав Вилдер.

Друга целина ове библиографије, *Култура*, садржи укупно 2175 библиографских јединица, или тачније 1396, пошто подгрупа *Књижевности и рецејџија књижевног дела* обухвата 778 јединица.

У делу *хроника* може се видети да је за међуратни период карактеристично оснивање читаоница и књижница, које су као расадници културе у свом саставу имали и певачка друштва или позоришне дружине. Приређивани су културно-уметнички програми или организована предавања, све у циљу народног просвећивања и очувања националног идентитета, мада у оквирима идеје југословенства. У штампи су забележена сва та дешавања, али и програми, скупштине и годишњице разних удружења, као што су: Српско певачко друштво “Гусле” у Осијеку, Литерарно друштво “Будућност” у Карловцу, Српско певачко друштво “Јавор”, Српско певачко друштво “Змај” или Српско певачко друштво “Обилић”, затим бројна соколска друштва и чете и друга. Забележене су и прославе Светог Саве и Видовдана као и стогодишњице рођења Бранка Радичевића и Петра Прерадовића. Писано је и “о електрогенију Николи Тесли”, о америчким филмовима, а у новопокренутом часопису “Зенит” његов уредник Љубомир Мицић објавио је већи број текстова о зенитизму. Али и у овој групи текстова који првенствено обавештавају о културним збивањима појављују се и садржаји политичког карактера, као на пример, они о испаду хрватских националиста према фудбалерима југословенске репрезентације на утакмици у Сплиту, или напади на београдског глумца Светислава Петровића приликом гостовања у Загребу.

У одељку *хисторија* пописани су текстови који говоре о дешавањима у култури Срба у прошлости. Ту су бројни записи о просветним темама (учитељи, школски извештаји), затим о народном животу и обичајима, идеологији соколства, о Захарију Орфелину, о Матавуљу у Црној Гори, о Његошевој посети Дубровнику 1833, о Доситеју Обрадовићу, Милутину Бојићу, о раду Српске краљевске академије на издавању архивалија из далматинских, а нарочито Дубровачког архива, бројне споменице, као што су: соколског друштва у више места, Валтазара Богишића, Иве Воркапића, Гимназије у Сремским Карловцима, Српског певачког друштва у Загребу, Дубровачког архива и друге.

Аутори ових текстова су, између осталих, и: Нико Бартуловић, Владимир Велмар-Јанковић, Исидора Секулић, Лујо Војновић, Љубомир Мицић, Вељко Милићевић, Милан Решетар, Милан Ђурчин, Владан Стојановић Зоровавел, Антун Барац, Јованка Хрваћанин и други.

Подгрупа *Књижевности* садржи преглед књижевних дела српских аутора из Хрватске објављених у периоду од 1918. до 1941, без обзира на место издања. Редослед је абecedни и анотације су, разумљиво, изостављене. Може се утврдити да је у том периоду 60 писаца објавило 204 дела. Међу њима најпознатији су: Нико Бартуловић, Стеван П. Бешевић, Веселин Чајкановић, Иво Ћипико, Стеван Галогожа, Јованка Хрваћанин, Милан Кашанин, Мирко Королија, Симо Матавуљ, Љубомир Мицић, Вељко Милићевић, Петар Петровић Пеција, Емил С. Петровић, Владимир Велмар-Јанковић и Милка Жицина.

Одељак *Рецејџија књижевног рада*, у коме је систематизован 301 приказ књижевних дела и других књижевних текстова је обимнији јер свака библиографска јединица садржи као напомену цитат из приказаног дела или објашњење аутора библиографије. Редослед је абecedни. Ако се мало пажљивије погледа овај део може се закључити да су ови текстови објављивани у великом броју часописа (преко 50), који су излазили широм тадашње државе од Суботице до Скопља и од Загреба,

Сарајева, Сплита до Цетиња, али да је највише прилога објављено у београдским и новосадским гласилима, па тек онда у загребачким. Највећи број прилога штампан је у *Српском књижевном гласнику* (32), у *Летопису Матице српске* (28), затим у часописима *Живој и рад* (28) и *Мисао* (23). У загребачким часописима је објављено знатно мање, као на пример у *Југословенској њиви* (17), *Ријечи* (16), *Хрватској просвјети* (15), *Хрватској ревији* (11) и у *Кришци* (10). У часописима других средина највише је објављивано у скопском *Јужном Прегледу* (10), сарајевском *Прегледу* (8), суботичком *Књижевном северу* (7) и цетињским *Занесима* (7), док је у осталим гласилима било далеко мање прилога. Ове бројке само потврђују чињеницу да је за Србе из Хрватске одувек била повољнија клима у Србији, о чему сликовито пише Мирко Королија у часопису *Идеје* (17. XI 1934). Сећајући се разговора са Јованом Скерлићем у јесен 1913. у Београду поводом објављивања своје прве збирке песама, Королија је записао Скерлићево мишљење: “Али збирка мора да изађе не у Београду, него у Загребу, јер и на тој тачци морамо да покажемо свој животни и културни пулс.” Забележио је и своју зебњу: “Колико ме с једне стране обрадова сам имприматур учитељев, толико ме с друге мало штрећну у срцу. Збогом Гецо Конне, збогом Цвијановићу, збогом свести да је књига изишла упркос бечкој Хидри усред слободног Београда, збогом рекламо са смеђожутих корица *Гласникових*, збогом половино оног меког вањског поноса и успеха, нарочито међу нашим поробљеним светом доле...”

У трећем одељку библиографије, *Црква*, у првом делу хронолошким редоследом су дати текстови који истичу актуелна, текућа дешавања, пре свега у црквеној организацији, с обзиром да је у новоствореној држави требало успоставити и јединствену црквену власт са патријархом на челу. Питање избора и седишта патријарха протеже се у овим прилозима све до 1930. године, када је изабран патријарх Варнава са седиштем у Београду. Истовремено срећу се бројни чланци о тешком социјалном положају свештенства, о потреби оснивања пензионих фондова, о стварању уједињене српске цркве, о положају Српске православне цркве у Далмацији и Истри. Од јануара 1937. појављује се већи број чланака протеста поводом Конкордата, као на пример у *Гласнику*: “Ни најкатоличкије државе нису дале Ватикану оваква права и преимућства, на која је пристала наша Држава. Али ова права и преимућства стварају нове обавезе за Државу и остале вероисповести доводе у неповољан и тежак положај какав не постоји ни у оним државама где су римокатолици у претежној већини.” Бројни су извештаји о унапређењима, постављењима³, премештајима, освећењима цркава, прославама јубиларних годишњица постојања цркава, као и некролози.

Други део, *хисторија*, који се бави српском црквом у прошлости, абецедним редоследом дати су прилози о разним темама, као на пример о унијаћењу православних верника у Далмацији, о историји парохијске цркве у Загребу, о историјско-статистичком прегледу пакрачке епархије, о двестогодишњој историји цркве у Вуковару, о стогодишњој историји православне цркве у Дубровнику, о

---

³ Из *Православног браника* од 1.Х 1939. сазнаје се да “за вјероучитеља народне школе у Оточцу поставља се свршени богослов Стеван Боца.”

Потоњи епископ Стефан Боца (Јосипдол, срез Огулин, 21. VIII 1916 - Жича, 4. II 2003) последњих 25 година свога живота провео је као угледни црквени великодостојник на челу Епархије жичке. “Био је строг и правичан... Његова национална широкогрудост створила му је велики број пријатеља и поштовалаца међу свим народима са којима је живео. Њега су подједнако волели и ценили у кршевитој Далмацији и, срцу и души Србије, Епархији жичкој.” (*Гласник*, бр.2, 2003)

титулама и потписима архиепископа и патријарха српских, о томе како је Лукијан Мушицки постао владика и другим.

Последњи одељак, *Економија*, обухвата 245 библиографских јединица и нема поделу на *хронику* и *хисторију*, већ сви прилози сврстани су хронолошким редоследом са анотацијама, које је написао најчешће аутор библиографије, а ређе је то цитат из наведене јединице. Пописани текстови сведоче, на пример, о стварању Српске централне банке у Осијеку обједињавањем 14 новчаних институција са тог простора, о успешном пословању Српске банке у Загребу, али и о великом сиромаштву у Крајини и Далмацији, због којих је “сеоба из Лике попримила масовне размјере”. Због узастопне суше завладале су несташнице сточне хране и глад у Лици и Далмацији. Драматичност ситуације исказана је и насловом “Па још поплава! Има ли нам спаса?” и текстом: “Послије двије гладне године дође она црна зима, а за овом дође и поплава, да Полачу до краја дотуче, да се ни до девог нашег кољена опоравити нећемо. Нећу рећи да смо сви остали без свега, али нас је већина којима спаса нема и наде нема.” Различита су виђења изласка из сиромаштва, на пример, Адам Прибићевић размишља: “Нашем селу биће обезбеђено трајно благостање нетом онда, кад у држави буде барем половина сељака и половина несељака, а не онда када сељаци стану ногом за врат господи варошанима и истребе их”, а Петар Теслић сматра да између осталих непогодности у привреди “једна од великих наших недаћа лежи у томе, што је приватна иницијатива премало развијена. Код нас се превише захтјева од дјелатности државне власти.”

Ова обимна библиографија, с обзиром на то да је рађена на посебан начин, пружа кориснику обиље информација, али и одређено задовољство, јер му омогућава да читањем анотација (скоро као књижевно дело и не без емоција), упозна, макар и фрагментарно политички, културни, религиозни и привредни живот Срба у Хрватској, не само у периоду назначеном у наслову, већ и у прошлости. За ову изванредну књигу заслужан је Чедомир Вишњић, осведочени борац за очување српског националног идентитета у условима, данас, нарочито тешким, када Срби у Хрватској имају положај националне мањине, а не народа, и када је важно сачувати сваки доказ о његовом етничком бићу.